

İslâm Eğitim Yaşamında İcazet Geleneği

Mesut IDRİZ, Yard. Doç. Dr.

International Institute of Islamic Thought and Civilization

Atıf/©– Idriz, M. (2003). İslâm eğitim yaşamında icazet geleneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (3), 169-188.

Özet– İcazet hadis ve Kur’ân tefsiri gibi İslâmî bilimlerin etkisi altında Müslümanlar tarafından H. 3./ M. 9. yüzyıl kadar erken bir tarihte geliştirilmiş özgün bir gelenektir. İslâmî pedagojide ‘icazet’ terimi genel olarak ‘öğretme ruhsatı’na işaret eder ve bir yüksek öğrenim kurumundaki bir hoca tarafından, hocanın derslerini başarıyla tamamlayan ve böylece aynı dersi kendi öğrencilerine aktarma yeteneği kazanan bir öğrenciye verdiği sertifikayı ifade eder. Besmele, hamd ve salâvat ile başlayan icazet metni, ilmin ve isnadın öneminden bahsedilip isnad silsilesi, kitapların ve derslerin adları sayıldıktan sonra hocanın öğrencisine tavsiyeleri, dua, tarih ve hocanın onayı -mühür ya da imza- ile sona erer. İcazet verme görev ve yetkisi yalnızca hocaya aittir. Bu konuda resmî otoritenin herhangi bir etkisi yoktur. Hoca kendi sorumluluğunun bilincinde olduğu sürece, İslâm kültüründeki eğitimin kalitesi ve akademik standartları korunmuştur. İcazet geleneği 4./10. yüzyılda bütün Müslüman ülkelerde uygulanan evrensel bir eğitim prosedürü hâline gelmiş ve hatta Hristiyan Avrupa’nın eğitim yaşamı üzerinde de bazı önemli etkiler yapmıştır. Nitekim 12. yüzyılda Latin Batı’da ortaya çıkan, zaman içinde sertifika, diploma, derece şeklinde değişiklikler geçirecek olan *licentia docendi* de icazetle aynı anlama geliyordu. İcazet geleneğinin yüzyıllar boyunca bütün İslâm âleminde hemen hemen aynı şekilde uygulanması Müslümanların dinî, kültürel ve eğitimsel birliğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler– Medrese, İcazet, Diploma, Eğitim, İslâm Eğitim Tarihi.

İslâmiyette eğitimin anlamı terbiye, talim ve tedip terimlerinin yan anlamlarının toplamında yatmaktadır. Bu terimlerin Tanrı'yla ilişkili olarak insanla, toplumuyla ve çevresiyle ilgili olarak taşıdığı anlamlar birbirleriyle ilişkilidir ve hepsi birlikte İslâm'daki 'resmî' ve 'gayriresmî' eğitimin kapsamını oluşturur (al-Attas, 1979: 157-159).

İslâm'ın ilk dönemlerinden bu yana eğitim sistemi cami merkezli olarak başlamış, zamanla mektep (ilk okul)¹, beytu'l-hikmet (hikmet evi)², mecâlis (okullar ve öğrenci toplulukları) (Makdisî, 1981: 10-12), daru'l-ulûm (tekili ilm) (Shalaby, 1979: 99-102) ve medâris (tekili medrese, okul ya da kolej) gibi diğer eğitim kurumları hâlinde gelişmiştir. Bunun yanında tıp, astronomi ve amelî ilimlerde hastaneler, rasathaneler ve sûfî birlikleri içinde zaviyeler doğmuştur.

Hicretten sonraki birinci yüzyıl içinde cami (mescit)³ içinde ve etrafında Müslümanların doğru davranış biçimlerini belirleyen hadislerin öğrenilmesine ilâve olarak Kur'an'ın ezber yoluyla öğrenilmesi ve anlaşılması eğitimi başlamıştır. Peygamber'e iman ve amel konularında, hadisler ve diğer bazı konularda cami içinde ve dışında sıklıkla sorular soruluyordu. Bu nedenle cami içinde etrafı insan halkası⁴ ile çevrilmiş hâlde oturur, ders verirdi. Onlar da hadisleri öğrenene kadar üçer kez tekrarlarlardı. Peygamber'in ölümünden sonra, sahabe tartışmaları aynı şekilde sürdürdü ve böylece bilimsel araştırmalar hadislerin derlenmesi ve düzenlenmesiyle başladı. Kur'an ve hadisin incelenmesinden fıkıh bilimi gelişmeye başladı ve daha sonra camilerde hararetle Arapça filolojik araştırmaları yapıldı. Böylece cami çeşitli İslâmî derslerin öğretilmesi için kullanılmaya devam etti. İlk yirmi otuz yılın İslâmî eğitimi büyük ölçüde dinî doktrinlere dayandırılan dinî eğitimden oluşuyordu. İbadet amacıyla inşa edilen mescitlerin öğretim amaçlarıyla kullanılması gayet doğru bir uygulama idi.

¹ Daha fazla ayrıntı için bkz. Nakosteen, 1964: 46; Makdisî, 1981: 19; Shalaby, 1979: 18-23.

² Ayrıntılar için bkz. Shalaby, 1979: 96-97.

³ Mescid, ibadet yeri, özellikle secde yeri anlamında olup Arapça kök fiil olan 'secede'den gelmektedir. Bkz. Pedersen & Makdisî, 1981.

⁴ Halka için bkz. Nakosteen, 1964: 45; Shalaby, 1979: 216-219.

İslâm'ın yayılmasından sonra, öğrencilerin sayısı dereceli olarak arttı ve buna bağlı olarak camilerdeki halkaların sayısı da arttı. Sayısız eğitim halkalarının kaçınılmaz varlığı, ibadetlerin düzenli olarak yapılmasını önlediği için bazı rahatsızlıklara neden oldu. Üstelik dersler geliştirildi ve yeni derslere ilişkin tartışma ve müzakereler gündeme geldi. Bu derslerin, herkesin saygılı ve sessiz olması gereken camide yeterli bir şekilde işlenmesi imkânsızdı. Bu nedenle, bu şartlar altında daha sonra eğitim mes-citten başka yerlere, daha çok medreselere kaydı.⁵

Her ne kadar medrese düzenli olarak gelişmeye başladyrsa da, cami ve medresenin keştiği uzun bir dönem olmuştur. Medreselerin ortaya çık-masından sonra bile, normal camiler daha önce olduğu gibi okul işlevle-rini sürdürmüşlerdir ve bu dönemde medrese ile cami arasındaki fark çok azdır.⁶ Örneğin Fatımiler tarafından 359/970⁷ yılında kurulan el-Ezher orijinalinde bir cami idi, ancak daha sonra 378/988 yılında resmî olarak düzenlendi ve bir yüksek öğrenim kurumu olarak ilân edildi.

Medreseler IX. yüzyıldan bu yana mevcut olmakla birlikte, en ünlü ola-nı vezir Nizamü'l-Mülk (1018-1092) tarafından 459/1066-1067 yilla-rında Bağdat'ta kurulmuştur. Onun döneminde, bu medresenin kurul-masından hemen sonra medreseler Irak, Horasan ve İslâm topraklarının diğer kısımlarına yayıldı ve Nizamü'l-Mülk medrese inşa etme konusun-da büyük bir üne sahip oldu. Onun yanı sıra Şam'da iki sultan, Nured-din b. Zengi (541-569/1146-1163) ve Selahaddin Eyyûbî (570-589/1174-1193) bu yönde önemli faaliyetler gerçekleştirdiler ve böylece medrese yalnızca Suriye'nin diğer şehirlerine değil, aynı zamanda Filis-tin, Mısır ve Hicaz gibi İslâm âleminin diğer bölgelerine de yayıldı. Bu nedenle Selahaddin, Nizamü'l-Mülk'ten sonra medrese inşa etme şöhreti bakımından ikinci büyük kişi oldu (Shalaby, 1979: 205-210; Pedersen & Makdisî, 1981) Üstelik Eyyûbîler ve Memlûkler döneminde medrese sa-yısı olağan üstü derecede arttı. Örneğin Küçük Asya'da Selçuklular dö-neminde medreseler yayıldı. Bunların en eskisi 7./13. yüzyılda inşa edilmiştir. Tunus'ta ise Hafsîler döneminde (625-941/1228-1534)

⁵ Medrese kolej anlamına gelir. Asıl Arapça kökenini *derese* “okuma” ya da “öğren-me” sözcüğünden almaktadır. Bkz. Shalaby, 1979.

⁶ Daha fazla bilgi için bkz. Makdisî, 1981: 21-34.

⁷ Makale boyunca önce verilen tarih hicrî, sonraki miladî tarih olup belirtilmeksizin tek tarih verildiğinde miladî tarih kastedilmektedir (DED).

bir çok medrese kuruldu. Bunların en eskisi 650/1252 yılında kurulan Medresetü'l-Ma'rad idi. İspanya'da 7./13. yüzyıla kadar medrese yoktu ve eğitim camilerde veriliyordu, ancak Granada'da Nasrid Yusuf Ebu'l-Haccac tarafından 750/1349 yılında büyük bir medrese kuruldu (Shalaby, 1979). Osmanlı İmparatorluğu döneminde ilk medrese Orhan Gazi (1288-1360) tarafından İzmit'te kuruldu. Bu şehrin 1331 yılında fethedilmesinden sonra, Orhan Gazi kiliselerden birini medreseye dönüştürdü ve bu medrese önemli kurumlardan birisi olarak kabul edildi. Burası 14. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli eğitim merkezlerinden birisi idi (Baysun, 1987). Daha sonra 15. ve 16. yüzyıllarda medreseler Osmanlı İmparatorluğu'nun Bursa, Edirne, Aksaray ve İstanbul gibi kentlerine ve Balkanlardaki Üsküp, Manastır ve Saraybosna gibi vilâyetlere yayıldı (Baltacı, 1976: 72-555). 1520-1566 yıllarında Kanunî Sultan Süleyman, Süleymaniye Medresesini kurarak medrese sistemine önemli bir katkı sağladı (İpşirli, 1988: 18-58).

Daha önce söz edildiği üzere, İslâm'da eğitim, doğası itibariyle dinî idi ve ilk dönemde ana dersler camilerde öğretilirdi. Medreselerde öğretilen Kur'an ve hadise daha sonra fıkıh, Arapça ve kelâm eklendi. Bunlara ayrıca tefsir, usûl-i fıkıh, nahv (gramer) ve âdâb (edebiyat) eklendi.⁸

Daha sonraki yüzyıllarda eğitim sisteminin gelişmesinden sonra, medreselerde öğretilen bilimler genel olarak iki gruba ayrıldı. İbn Haldun (1332-1406) bizi ünlü Mukaddimesinde bilimlerin duyuların gözlemine ve tümünden gelime dayanan ulûm-i akliye ve linguistik bilimler dahil kitaba bağımlı, nakle dayalı ulûm-i nakliye olarak ikiye ayrıldığı konusunda bilgilendirmektedir (İbn Haldun, 1981: 549-550).

Birinci gruba giren bilimler mantık, aritmetik, hendese (geometri), astronomi, mûsiki, tabiat (fizik) ve ilâhiyattır (metafizik). Bu bilimlerin her birinin kendisine ait alt bölümlerinin bulunduğu belirtmek gereksizdir.

İkinci gruba dahil bilimler arasında Kur'an, hadis, fıkıh, usûl-i fıkıh, kelâm, tasavvuf, rüya tabiri, lügat, nahv, beyan ve âdâb (edebiyat) yer almaktadır. Yine bunların da alt bölümleri vardır.

Ancak yukarıda sözü edilen bütün dersler medreselerde verilmez. Ör-

⁸ Derslerin ayrıntılı gelişimi için bkz. Dodge, 1962: 31-88.

neğin tabiatın bir alt dalı olarak kabul edilen tıp, bimaristan adı verilen hastanelerde öğretiliyordu. Fatimîler tarafından kurulan ve o dönemin en büyük hastanelerinden birisi olan Kudüs'teki Salihîye Bimaristanı buna örnek olarak verilebilir (Abdu'l-Mehdi, 1981: 343-350).

Osmanlı İmparatorluğu'nda, Balkanlar hariç olmak üzere, medreselerdeki dersler üç gruba ayrıldı: ulûmu'l-cüz'iyye, ulûmu'l-âliye ve ulûmu'l-'aliye. Ulûmu'l-cüz'iyye konuları; hesab (matematik), hendese (geometri), heyet (astronomi) ve hikmet idi. Ulûmu'l-âliye dersleri kelâm, meâni, bedi'i içeren belâgat, beyan, mantık, sarf ve nahv. Ulûmu'l-'aliye tefsir, hadis, usûl-i hadis, fıkıh, usûl-i fıkıh ve bunların dallarından oluşuyordu (Atay, 1981: 190-194). Yine de dinî kanaatlere yönelik bazı tartışmalı konuların devam etmesi nedeniyle 14. yüzyıldan başlayarak, hikmet hariç ulûmu'l-cüz'iyye dinî medreselerden kaldırılırken, diğer iki gruba ait dersler güçlü bir şekilde vurgulanmaya başlandı (Baysun, 1987).⁹

İslâm'ın yayılması ve İslâm kültürü ve düşüncesinin, dinî bilimlerdeki çalışmalara paralel olarak gelişimiyle, Müslüman âlimler, felsefe, mantık ve bilim gibi diğer bazı alanlarda çeşitli kitaplar yazmaya başladılar. Bu arada diğer dillerden Arapça'ya çeviriler de hızla artmaya başladı. İslâm âlimlerinin orijinal çalışmalarının yanı sıra bazı çeviri eserler de medreselerde ders kitabı olarak kullanılmaya başlandı. Bu eserlerden bazıları şunlardır:

Eyyûbîler ve Memlûkler zamanında, Kudüs medreselerinde tefsir dersinde şu kitaplar okunuyordu: İmam Ebu'l-Kasım ez-Zemahşerî'nin (537/1143) el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl'i; İmam Ebû Muhammed el-Bugavî'nin (H. 516) Meâlimu't-Tenzîl fi't-Tefsîr'i; İmam Fahrüddin er-Razî'nin (606/1209) Mefâtihu'l-Gayb'ı; İmam Abdullah el-Beydâvî'nin (685/1280) Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil'i ve diğerleri. Yine aynı medreselerde mantık dersinde şu kitaplar okutuluyordu: Necmeddin Ömer el-Kazvinî'nin (H. 693) eş-Şemsiyyesi ve Sadeddin et-Taftazanî'nin (1389) Tezhîbu'l-Mantık ve'l-Kelâmı vs.¹⁰

⁹ Baysun'a göre hikmet dersi ortadan kaldırılmışken, Atay bu dersin dinî medreselerdeki ana derslerden birisi olduğunu ileri sürmektedir. Bkz. Atay, 1981: 191, 194-195.

¹⁰ Diğer kitaplar ve konular hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Abdu'l-Mehdi, 1981: 13-113.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde İstanbul ve (belli başlı Balkan kentleri dahil) diğer bir çok kentlerdeki medreselerde fıkıh dersinde şu kitaplar ve şerhleri okutulmaktaydı: Burhaneddin el-Merginânî'nin (H. 593) el-Hidâye'si; Molla Hüsrev'in (885/1480) Durer'i ve şerhi Gurer'i; Halebî İbrahim'in (1549) Multeka'l-Ebhuru ve diğer bazı eserler.¹¹

Medreselerde eğitim veren hocalara, eğitim verdikleri sahaya göre müderris, şeyh ve üstat gibi özel isimler verilmekteydi. Müderris terimi genellikle fıkıh hocaları için kullanılırken, şeyh terimi genel olarak Kur'an, hadis, gramer ve mantık gibi diğer bütün dallarda kullanılmaktadır. Bu alanların hocaları şeyhu'l-kıra'at, şeyhu'l-hadis, şeyhu'n-nahv; makamları ise meşîhatu'l-kıraat, meşîhatu'l-hadis vs. şeklinde adlandırılıyordu (Makdisî 1981; Pedersen & Makdisî, 1981). Üstat terimi ise günümüzde bile Arap ülkelerinde kullanılmaya devam eden bir onur sıfatı olup, çağdaş Arapça kullanımda Batı'daki profesör terimine denktir (Pedersen & Makdisî, 1981).

Öğrenciler (talebe, tullab, tekili talib) sistematik olarak farklı İslâmî eğitim alanlarındaki bu hocalardan ders alır ve hocalarını kendileri seçebilirlerdi. Öğrenciler yıllarca bu hocalardan eğitim gördükten ve eğitimlerini mükemmel şekilde tamamladıktan sonra geleneksel olarak bir ya da daha fazla hoca tarafından verilen bir öğretim ruhsatı, icazet elde etmekteydiler.

İslâmî eğitim ve eğitim kurumları hakkında kısa bir özet sunduktan sonra, şimdi İslâmî eğitim yaşamında uzun bir tarihe sahip olan icazet geleneğine geçebiliriz. Bu takdim bölümü icazetin sözlük anlamı ve teknik anlamıyla başlayacak ve sonra İslâm dünyasında icazetin tarihsel gelişimi ve önemi ile devam edecek ve icazet türleriyle bitecektir.

İcazetin Anlamı

İcazet, İbn Manzur'un (1970) Lisânu'l-Arab adlı eserinde etimolojik kökenine atfen belirttiği gibi, tıpkı bir yastığa yaslanır gibi yaslanmak anlamına gelen eceze kök fulinden türetilmiştir. en-Nevevî, et-Takrîb ve't-Te'sîr li-Ma'rifeti Suneni'l-Beşîri'n-Nezâr adlı eserinde bu fulin tarlaları sulayan ya da susuzluğu gideren suyu ifade etmek için kullanıldığını

¹¹ Diğer kitaplar hakkında daha fazla bilgi için ve aynı zamanda bu derslerin ayrıntıları için bkz. Baysun, 1987; İpşirli, 1988: 30-35; Atay, 1981: 194-195; Uzunçarşılı, 1988: 20-31.

belirtmektedir (en-Nevevî, tarihi bilinmiyor: 18). el-Fîrûzâbâdî (1993: 652) ise el-Kâmûsu'l-Muhî't'inde sözcüğün bu açıdan anlamını izin, ruhsat ya da yetki verme olarak belirtmektedir.

İbn Manzur'a göre teknik olarak icazet ismi öğrencilerin belli bir bilim alanında bilgiye sahip olduklarını iddia etmek için güvendiği makamları ifade etmektedir. en-Nevevî'ye göre öğrenci bir profesörden kendisine icazet vermesini, yani kendisinin bilgi susuzluğunu gidermesini ister. el-Fîrûzâbâdî eğitime ilişkin olarak bu terimin öğretme izni vermeyi ifade ettiğini açıklamaktadır.

İslâmî pedagojide 'icazet' terimi genel olarak 'öğretme ruhsatı'na işaret eder ve daha spesifik olarak bir yüksek öğrenim kurumundaki bir hoca tarafından, hocanın derslerini başarıyla tamamlayan ve böylece aynı dersi kendi öğrencilerine aktarma yeteneği kazanan bir öğrenciye verdiği sertifikayı ifade eder (Ebied & Young, 1974: 445).

Böylece icazet, kendi anlattıklarının hepsini aktarması için öğrencisini ruhsatlandıran bir izin verici (el-muciz, yani âlim ya da hoca) tarafından verilir. Genel olarak bu icazet, aktarılması için ruhsat verilen kitaplar ya da derlemelerin ve aynı zamanda derslerin isimlerini içerir. Âlimden yapılacak bu aktarma genel ya da ayrıntılı olacaktır. Rivayetçiler silsilesi kitabın yazarına ya da Hz. Muhammed'e (A.S.) kadar geriye gider (Gunaymah, 1953: 219; el-Meclisî, 1983: 102/166; el-Tahrânî, 1972: 233-234; el-Mar'aşî, 1995: 9).

İslâm Dünyasında İcazet Geleneği ve Önemi

İslâm geleneğinde rivayet (aktarma) son tahlilde baskın karakterini, Cebrail tarafından Allah'tan kendisine aktarılan, kurtuluş için gerekli dinî bilgiyi (ilim) vahiy yoluyla almak üzere seçilen Peygamber'den almaktadır. Peygamber bu ilmi ashâbına, onlar tâbiûna, onlar da tebeu't-tâbiûna aktarmış ve böylece yüzyıllar aracılığıyla ulemâya (tekili âlim) kadar gelmiştir. Bu hadis rivayetleri Peygamber'in sünnet tabir edilen eylemleri, sözleri ve tavırlarına ilişkin açıklamalardır. Bu rivayetin vasıtası ezberlenen, yüksek sesle okunan sözler, yani Kur'an'dır.

İcazet iki yolla verilir: sözlü ve yazılı olarak. Ancak tarihsel bakımdan sözlü tarz yazılı tarzdan önce gelir (Fayyad, 1967: 21; Gunaymah, 1953: 223). Bu geniş anlamı kazanmasından önce, icazet en az güvenilir olan-

dan bizzat sözle doğrudan rivayet edilene kadar sınıflandırılan sekiz geçerli hadis aktarma yolundan yalnızca birisiydi (el-Mar'aşî, 1995: 6-7; Goldziher & Bonabakker, 1986). Muhaddisler bu terimi bilim adına kullanan ilk kişilerdir. Çünkü onlar bilginin yazılı hâle getirilmesine önem veren ilk Müslümanlardır. Daha sonra bu metot diğer bilimlerde de kullanıldı (Gunaymah, 1953: 220).

Böylece icazetle bağlantılı ilk teknik terim *sema'*, *işitme fülinden türetilmiştir*. Hadis literatüründe kullanılan bu terim (*sema'*) dinlemenin ruhsatlandırılması (*icâzetu's-sema'*) anlamına geliyordu. Bu onay kitap ya da diğer yazılı eserlerin sonuna ilâve edilirdi ve icazet sahibinin ve bazen onunla birlikte ismi zikredilen diğer kişilerin bu materyali ruhsat verenin yönetimi altında öğrendiğini belgelerdi. Üstat kitabın yazarı ya da tam yetkiye sahip kişi olarak ayrıca kitabın içeriğini nakletme yetkisini de verebilirdi.

*İcâzetu's-sema'*ya dahil olan unsurlar şunlardır: ruhsat veren (*müsmi'*), okuyucu ya da zikreden (*kari'*), dinleyici (*sâmi'ûn*; *tekili sâmi'*) ve ruhsatı yazan (*kâtib*, *kâtibu's-sema'*, *kâtibu't-tabaka*, *musbitu's-sema'*).¹² Bu gibi bir dinleme ruhsatı metnin okunması ya da ezberden tekrarını içerir. Bu okuma ya da ezber birisi Kur'ân ile, diğeri de hadis ile bağlantılı iki temel terimle ifade edilir. Her ikisi de birbiriyle yakından bağlantılı ve hatta eş anlamlıdır: *karae ve semi'a* (Makdisî, 1981: 140-141).

Hadis rivayet etme icazeti başkalarının da aynısını yapmasına izin vermeyi içerir. Yani başkalarına hem izin hem de izin verme yetkisi verilebilir. Hadis rivayet etme ruhsatından sonra, hukuk öğretme ruhsatı (*el-icâze li't-tedris*) gibi diğer ruhsat türleri de geliştirildi. Burada ruhsatın temel amacı hadisin gelecek kuşaklara aktarılmak üzere korunması değil-

¹² Biyografik notlarda sıklıkla bir âlimin *tabaka* yazarı olduğu, bunun anlamının ise onun güvenilirliğini ve doğruluğunu teyit etmek olduğu ve bunun genellikle güzel bir el yazısı ile yazılmış bir tasdik olduğu zikredilir. *Müsmi'* kendisi üzerinde çalışılan kitabın yazarı (*mü'ellif*) olabileceği gibi, bu kitabı öğretmeye yetkili bir başka âlim olabilir. Bu durumda doğrudan yazara kadar geri giden ya da yazarla kendisi arasındaki bir ya da daha fazla sayıda yetkili âlimi de (*sened*, *isnad*, *rivayet*) zikreder. *Kari'*, yani okuyucu genellikle kitabı okuma ya da ezbere okuma konusunda en yetkili kişidir. Dinleyiciler yazar, kâtip tarafından, eğer herkes tarafından eşit olarak öğrenilmemişse, her bir dinleyicinin okuduğu tam miktar belirtilir. Yazar genellikle tam isimleri, derslerin sayısını, yerini ve tarihini bilme konusunda güvenilebilecek öğrencilerden birisidir. Daha fazla ayrıntı için bkz. el-Müneccid, 1955: 232-241; Makdisî, 1981: 140-141.

di. Fıkıhın gelişmesiyle birlikte icazet eğitime, öğretme ruhsatı şeklinde gelişti (el-Macarî, 1982: 53).

Bu öğretme ruhsatları ilk olarak hicrî üçüncü yüzyılda Bağdat'ta verildi. Kısa süre sonra dördüncü yüzyılda bütün İslâm ülkelerinde evrensel olarak kullanılan bir eğitim prosedürü hâline geldi. Bu uygulama daha sonra diğer alanlara da yayıldı. Böylece üstat artık kendi yönetimi altında belirlenmiş eğitim müfredatını tatminkâr olarak tamamlamış olan öğrencilerine kabul edilen bir sertifika verebiliyordu. Erken dönemde icazet genellikle öğrenilen kitabın arka sayfasına yazılan şerh şeklinde verilmekteydi (Shalaby, 1979: 147-148)

Sınavlar

İcazet, sınav yapan âlimi adayın yetkinliği konusunda tatmin eden bir sözlü sınav sonucunda verilmekteydi. Başlangıçta basit bir işlem olan bu sınav, zamanla icazet almak isteyen adayın bir tez ya da tez serisini savunduğu bir tartışma hâline dönüştü. Aday bu tartışmada uzmanlığını kanıtladığı zaman hukuk öğretme (tedris) icazeti veriliyordu. Bu icazetin kökeni ve gelişimi fıkıh biliminin hadis biliminden gelişmesine paralel bir çizgi izlemektedir. Ayrıca sınav adayın öğrendiği özgün kitaplar üzerinde yapılır. Örneğin, İbrahim b. Makram eş-Şirazî'ye iki hoca tarafından hukuk öğretme ve fetva verme icazeti verilmiş, Şirazî ayrıca başka hocalar tarafından farklı kitaplar konusunda sınava tâbi tutulmuş ve bu sınav sonucunda bu kitapları da öğretme icazeti almıştır (es-Sahavî'den aktaran Makdisî, 1981: 151-152).

Öğrencilerin İcazet Alma Yaşı

İcazet genellikle öğrencilere ileri bir yaşta verilmekteydi. Bu yaş otuzlu, kırklı ve hatta daha ileri yaşları bulabiliyordu. Ancak daha erken yaşta icazet alan istisnalar da vardı. Suriyeli meşhur fıkıh âlimi Evzâî'nin ilk fetvalarını on üç yaşında iken verdiği rivayet edilmektedir. Şafîî mezhebine ismini veren Şafîî on beş yaşında iken ünlü Mekke'li fıkıh âlimi Müslim b. Halid tarafından kendisine icazet verildi. Tacuddîn Subkî'ye fıkıh öğretme ve fetva verme icazeti on sekiz yaşında iken verildi. Buna benzer başka örnekler de vardır. Aslında bunlar mükemmel hafızaya sahip usta âlimler idi (el-Hanbelî'den; el-Askalanî'den; en-Nu'aymî'den aktaran Makdisî, 1981: 149).

Bütün bunlarda ve diğer örneklerde belirtilen yaşların olağan dışı olarak an-

laşılması gerekir. Verilen yetki yapısı itibariyle kişiye özel olduğu için, onu veren profesöre bağlı idi. Ayrıca bazı üstatlar yetki vermede serbest değillerdi. Örneğin fıkıh âlimi Ebû İshak İbrahim b. Yahya ed-Dimeşkî öğrencilerinin icazet almasını son derece güçleştirmişti. Adayları yetersiz görerek icazet vermeyi reddettiği bir çok örnek bulunmaktadır (Askalanî'den aktaran Makdisî, 1981: 150). Aynı durum Osman b. Said Osman Ebû Ömer için de rivayet edilmektedir (el-Akş, 1986: 156-157) ve başka benzer örnekler de vardır. Kendilerinin yetersiz olduğunu ve icazet almaya layık olmadığını ilân eden bazı öğrenciler de vardır. Bu, onlar için büyük bir sorumluluk olduğu için icazete layık olduklarını kabul etmekten kaçınıyorlardı. Buna örnek İbn Hubeyş'tir. O şöyle söylemişti: "Allah şahit ki, ben icazet almaya lâ-yık değilim..." (el-Mukrî'den aktaran el-Akş, 1986: 156-157).

İcazet: Kişisel Yetki Verme

Görev ve yetki âlime, din bilginine, özellikle fakih'e aittir. Üstat-fakih fıkıh öğretme icazeti verdiği yani hukuk alanında meşru ve yetkili otorite olarak hareket ettiği zaman, bunu bir fakülte olarak hareket eden üstat fakihler grubunun parçası olarak değil bireysel olarak yapar. Modern çağlara kadar icazet, yetki veren âlimden yeni yetki verilene yönelik bir kişisel yetki eylemi olarak kaldı. Bu süreçte egemen gücün herhangi bir yeri yoktu. Ne halife, ne sultan, ne emir, ne kadı ne de başka birisi böyle bir icazeti verebilirdi. İslâm'da kilise, kilise hiyerarşisi, üniversite yoktu; yani üstatlar loncası yoktu. Yalnızca üstat fakih icazet veriyordu. Hiç kimse onu yasal olarak bunu yapmaya zorlayamadığı gibi bunu yapmaktan da alıkoymazdı. Dinî otorite saltanatı değil, din âlimlerinde, ulemada idi. Üstelik ulemanın eğitim verdiği kurumlar tamamen sultan-dan bağımsız kuruluşlar idi ve kurulmaları için sultanın izni gerekmiyordu. Gerçekten de icazet konusunda, o kurumun kurucusu olsa dahi, sultanın hiçbir söz hakkı yoktu. İslâmî eğitim, tıpkı İslâm hukuku gibi temelde bireyci, kişiseldi (Makdisî, 1981: 271).

İcazet Türleri

Altı tür icazet vardı ve bunlar şu şekilde sıralanıyordu.¹³

¹³ Ayrıntılar için bkz. Nashabî, 1985; el-Akş, 1986. Bu referansta üç ve dördüncü türler nakledilmemiştir. Çünkü bunların her ikisi de çok zayıf icazetler olarak kabul edilmiş, İbnü'z-Zübeyr'in *Sılatu's-Sıla*'nda tarafından çürütülmüştür.

- (i) *Özel İcazet: Burada icazet belli bir kişi tarafından belli bir kişiye verilmektedir. Bu en prestijli icazet türü dört zorunlu bölümden oluşmaktadır: hocanın ismi, öğrencinin ismi, dersten bahsedilmesi ve eceztu teriminin kullanımı.*
- (ii) *Özel Olmayan İcazet: Burada hocanın isminden ve öğrencinin isminden söz edilir, ancak dersin adı yer almaz. Böylece hoca öğrencisine, hangi kitap ya da ders olduğundan söz etmeksizin, kendisinden öğrendiği konuları aktarma izni verdiğini söyler.*
- (iii) *Genel İcazet: Burada hocanın adından söz edilir, ancak bir öğrenci grubuna, spesifik olarak isimlerinden söz edilmeksizin spesifik bir derste ondan aldıkları ilmi aktarmaları için genel bir izin verilir.*
- (iv) *Belli bir Kitap Hakkında Verilen İcazet: Bu tür icazet çok spesifik tir; hoca belli bir öğrencinin kendisinden belli bir kitap konusunda ders aldığını ya da spesifik bir metni ezberlediğini onaylar. Ancak öğrencinin bunu kanıtlaması hâlinde bu tür bir icazet verilir.*
- (v) *Yazışmayla Verilen İcazet: Bu tür icazet hadis literatürüne özgüdür. Bir âlimin bir kitap yazıp, onu bir ya da daha fazla öğrencisine, onların bu kitapta hocanın yazdığı bilgileri diğer öğrencilere aktarmalarına izin veren bir “icazet mektubu” ile birlikte göndermesiyle gerçekleşir.*
- (vi) *Onursal İcazet: Bu icazetler sıklıkla ulema ile sınırlıdır ve genellikle kendi aralarında karşılıklı saygı ve takdir işareti olarak verilir.*
- (vii) *Bu icazet türlerinin her birinin değişik versiyonlarını bulmak mümkündür. Ancak bütün icazetlerin ortak karakteristiği, daha önce belirtildiği üzere, hepsinin kurumsal olmaktan çok kişisel olmasıdır. Gerçekten de bu İslâmî eğitimde belgelendirmenin en seçkin karakteristiğidir.*

İcazetin Önemi

İcazetin İslâm medeniyetinin modern öğrencileri için önemi büyüktür. İcazetin önemi beş noktada özetlenebilir:

- (i) *Bu belgeler ciddî miktarda ayrıntılı biyografik bilgi içerir. Hz. Peygamber’in (S.A.V.) sözleri, hâlleri ve eylemlerini rivayet eden âlimle-*

rin biyografileri, onlara icazet veren hocaların isimleri, nesep bilgileri ve unvanları eserleriyle birlikte belirtilir. Bu, İslâmî biyografiler için en büyük kaynak kabul edilebilir.

- (ii) *Âlimler, onların bilimsel faaliyetleri, uygulamaları, görüşleri ve düşünceleri hakkında bir çok değerli tarihsel bilgi içerirler.*
- (iii) *Belli dönemlerde eğitim ve ilim merkezi olan kentler hakkında bir çok bilgiler verirler.*
- (iv) *Belli derslerin öğrenilmesinde en çok yararlanılan kitapları ortaya koyarlar.*
- (vi) *Bu icazetlerden İslâmî akademik yaşamın gelişimi ve altında yatan fikir akımlarının tasviri elde edilebilir.*

İcazet Tarzları

Daha önce icazet türleriyle bağlantılı olarak söz edildiği üzere, özel icazet denilen bir icazet türü vardır. Bu türde, özellikle hadis alanında ve daha sonra hat, tarikat, tasavvuf, şiir, edebiyat, tıp bilimleri ve İslâmî ilimler gibi alanlarda icazet tarzları bulunmaktadır. Hadis icazetlerinin İslâm tarihinin erken dönemlerindeki gelişiminden sonra, diğer icazet tarzları doğdu.

Hat icazeti çeşitli türleriyle birlikte hocalar tarafından öğrencilerine hattat ya da kâtip olarak devlet dairesinde çalışabilecek kapasitede olmaları nedeniyle verilmekteydi. Bu tarz icazetlere ilişkin örnekler el-Mura-dî'nin Silku'd-Durer ve Uğur Derman'ın Hattat İcazetnameleri (1970, 1973) adlı eserlerinde bulunabilir. Bir çok öğrenci hem devlet dairesindeki hem de matbaanın bulunmadığı dönemde kitapların çoğaltılmasındaki önemi nedeniyle İslâm hat sanatında uzmanlığa ilgi duyuyordu.

İcazetin tarikat ve tasavvuf tarzları bakımından, müridlerine ya manevî otorite olarak (şeyhin halefi olabilmesi için) ya da tasavvufla ilgili kitapları öğretebilmek için izin verme amacıyla şeyhler arasında çok yaygın icazet uygulamaları vardı. Manevî otorite vermeye bir örnek olarak Şeyh

Abbas Efendi'ye Hazır Ömer Efendi tarafından, Nakşibendiyye'nin bir kolu olan Ümmi Sinan tarikatında, H.1321 yılında Üsküb'te verilen icazet gösterilebilir.¹⁴ Burada, Şeyh Nizamüddin Evliya'ya, üstadı Şeyh Feridüddin Ganîşeker tarafından verilen ve manevî otoriteyle birlikte Ebû Şekûr Sâlimî'nin iman esaslarını ele alan Temhidat'ını öğretme icazeti tasavvufufla ilgili bir kitabı öğretebilmek için izin örneği olarak zikredilebilir (Nizamî, tarih yok).

Şiir dalındaki icazete; Ali b. Muhammed b. Mahfuz el-Alevî tarafından oğlu Sıddık b. Ali'ye H. 691 yılında verilen icazet, Ömer b. el-Ferid'in bir şiir kitabını öğretme izni içermesi bakımından örnek olarak gösterilebilir. Bu icazet şu şekildedir:

Âlim, dürüst ve gayretli öğrenci, oğlum Sıddık b. Ali –Allah ona doğru ve hak yolu izleme ilhamı versin ve onu cezayı hak edenlerle birlikte olmaksın korusun– Ömer b. el-Ferid'in şiir kitabını *Sa'iku'l-Ezan Tatvi el Bid Tay* ile başlayan bir şiir hariç öğrenmiştir ve bu nedenle ben de ona bu şiirleri benden sonra, tıpkı benim Şeyh Fahreddin el-İrakî'den sonra yaptığım gibi okumasına icazet veriyorum (Shalaby, 1979).¹⁵

Tıp bilimlerine gelince, İslâm dünyasında tıp mesleğinin önemi onuncu yüzyılın başlarından itibaren çok iyi anlaşıldığından, hekimlerin bir sınavdan geçmesi ve bir icazet almaları gerekiyor, aksi takdirde bu mesleği icra edemiyorlardı. Bu tarz icazetler için İbn Ebî Usaybia'nın (1965) Tabakatü'l-Etibba'sında bazı örnekler bulabiliriz.

İcazetin Yapısı ve İçeriği

Bu bölümde İslâm dünyasında verilen icazetlerin yaygın karakteristiklerini içerecek genel bir şema verilecektir. Küçük istisnalar dışında, hemen hemen hepsi az ya da çok bu şemaya uyar.

- (i) İcazet değişmez bir şekilde besmele ile başlar, sonra hamd ve salâvat ile devam eder.*
- (ii) İlim övülür ve önemi izah edilir. Burada genellikle "De ki: 'Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?' Doğrusu ancak akıl sahiple-*

¹⁵ Prof. A. J. Arberry'nin özel koleksiyonundan alarak aktaran Shalaby, 1979.

ri öğüt alırlar” (39/ Zümer, 9) ayeti ya da “İlmi arama yolunda seyahat eden kişiye, Allah cennet yollarından birinde yürümeyi nasip edecektir” (Ebû Davud, no: 3634) hadisi gibi ilmin önemiyle bağlantılı Kur’ân ayetleri ve Hz. Peygamber’in (S.A.V.) hadisleri zikredilir.

(iii) *İsnadın öneminden bahsedilir: Burada genellikle isnada ilişkin olarak daha önceki büyük âlimlerin sözleri nakledilir. Abdullah b. Mübarek’in şu sözü gibi: “İsnad dinin parçasıdır” (Müslim, Sahih, s.5.)*

(iv) *Hem öğrenci hem de hocaların isimleri zikredilir: Burada icazeti veren, icazetin verildiği öğrencinin ismini yazar. Öğrencinin ahlâkî nitelikleri ve aynı zamanda akademik başarılarını sayar. Ayrıca icazet veren, bu fırsattan yararlanarak kendi hocalarına şükranlarını sunar ve böylece kendi akademik bağlantılarından söz eder.*

(v) *İcazetin verildiği kitapların ve derslerin adları sayılır.*

(vi) *İsnad silsilesi, silsilenin o kitabın yazarına kadar gittiği özgün bir kitaba ilişkin olması hariç, Allah’a kadar uzanır. Ancak hadis kitaplarında bu silsile hadisleri derleyen ve yazana kadar uzanır, çünkü o kitaptaki hadisler farklı raviler yoluyla Hz. Peygamber’e (S.A.V.) bağlanır. Üstelik icazette Hz. Peygamber (S.A.V.) zamanından hadisleri derleyen kişiye kadar bütün ravilerin isimlerini yazmak çok güçtür. Çünkü isnad silsilesi çok uzun hâle gelmiştir ve yazılması uzun vakit ve yer ister. Bu nedenle yalnızca isimlerden bazıları belirtilir.*

(vii) *Daha sonra icazet veren, öğrencisine bu ilmi nasıl kullanacağı, bir âlim olarak gelecekteki öğrencilerine karşı işlevini kendi toplumunda nasıl yerine getireceği konusunda tavsiyelerde bulunur ve aynı zamanda ondan kendisini unutmamasını ve Allah’tan af dilemesini ister.*

(viii) *İcazet normalde bir dua, veriliş tarihi ve hocanın ya mühür ya da imza ile veya her ikisiyle birlikte onaylamasıyla sona erer. Öğretimin yapıldığı kuruluştan nadiren söz edilir. Eğer resmî bir törenle verilmişse, törenin yapıldığı yerden söz edilir. Böylece yer belirlenebilir. Bunun yanı sıra icazeti veren hocanın ismi ve tarih belirlenerek de*

yer tespit edilebilir. Bu yolla İslâmî bilimlerin coğrafi durumu, yani nerede, ne zaman, nasıl ve hangi tür derslerin işlendiği, o yer ya da şehrin siyasal ve sosyal ilişkiler bakımından konumu ortaya çıkar ve tarihteki rolü anlaşılabilir.

İcazet ile Sertifika ya da Diploma Arasındaki Başlıca Farklar

İcazet geleneği, daha önce sözü edildiği üzere, İslâm'da M. 10. yüzyıl / H. 4. yüzyıl gibi çok erken bir dönemde gelişmiştir. İki asır sonra, miladî on ikinci yüzyılın ikinci yarısında, Latin Batı'da da ortaya çıkmıştır. Bu belgeye Batı'da verilen isim licentia docendi idi ve icazetle aynı anlama geliyordu. George Makdisî'ye göre, antik çağda, Roma'da ya da Yunan'da eğitimde öğretme ruhsatı verildiğine ilişkin tek bir kanıt bile yoktur. Aynı şekilde klâsik eğitimin devamı olan Hristiyan Doğu Bizans eğitiminde de böyle bir ruhsat verilmemektedir. Hristiyan Batı Latin eğitimi de böyle bir belge üretmemiştir. Hristiyan Batı'da ilk olarak on ikinci yüzyılın ikinci yarısında herhangi bir yerli geçmişi olmaksızın kurulan bir dizi kurumdan birisi olarak ortaya çıkmıştır (Makdisî, 1981: 272). Ancak Daniel Haneberg, İslâmî eğitim konusundaki eserinde, icazete ilişkin olarak şunları söylemektedir: "Sanıyorum bizim licentiamız bu İslâmî kurumdan (icazet) alınmıştır" (Haneberg, 1850'den aktaran Makdisî, 1981). Bu nedenle licentia docendinin kökeninin icazet olması olasılığı bulunmaktadır.

Ayrıca hem icazet hem de licentia docendinin gelişimi aşamaları, George Makdisî'ye göre, yapısı itibariyle oldukça benzerdir ve bu benzerlikleri yazar şu şekilde tanımlamaktadır:

Edebî sanatlarda uzmanlığa götüren uzun bir eğitim sürecine katılmak, bilim adamı (mütefakkih) ve fakih aşamalarından geçmek önlisans ve lisans eğitimlerine karşılık gelmektedir: Üstada sıradan bir *mu'id* ya da özel bir *müfîd* olarak yardım etme, tartışmalı konularda repertuar oluşturma (*mesa'il-i hilafîye, questiones disputatae*), öğrencilerin birbirlerini sorgulaması (*müzâkere, collatio*), uygulama bakımından sınıfta diğer öğrencilere ya da hocaya muhalefet etme (*münazara, disputatio*), fikirlerin çatışmasına dayalı müzâkere (*hilaf, sic et non*), diyalektikte uzmanlaşma (*cedel, dialectica*), nihayet öğretme ruhsatı elde etme (*icazet li't-tedris, licentia docendi*) ve ilk ders ya da konferansı vererek başlama (*ders-i iftitahî, inceptio*) (Makdisî, 1981: 276).

Aradaki tek fark İslâm'da icazetin licentia docendinin Hristiyan Avrupa'da başlamasından bir asırdan fazla bir süre önce uygulamaya girmiş olmasıdır. Licentia docendi Batı'daki belgelendirmenin ilk biçimi idi. Ancak tarih boyunca 'licentia docendi' terimi üniversite sistemlerine göre sertifika, diploma, derece vs. şeklinde değişim geçirdi. Meselâ Fransa'da, lisans geleneksel olarak ilk derece idi. Lisans için eğitim görme Fransız yüksek eğitim sisteminin ana ilgi odaklarından birisiydi. Ancak 1973 yılında başlayıp 1976 yılında tamamlanan Fransız üniversite diplomaları reformuyla birlikte, lisansın konumu değişti (Green, 1978: 1234). Buna karşın İslâmî eğitim yaşamındaki icazet terimi bazı yerlerdeki istisnalarla birlikte günümüze kadar ilk geliştirildiği hâliyle kalmıştır.

Şimdi icazet ile günümüzün sertifika ya da diploması arasındaki ana uygulama farklılıklarını ele almaya başlayabiliriz. Bunlar üç ana farka indirgenebilir:

- (i) *Öncelikle, İslâmî eğitimin benzersiz özelliği; İslâmî eğitim kurumlarının asla akademik bir sertifika vermeyle ilgilenmemesi- dir. Bu, özünde ilgili hocanın sorumluluğu olup hoca belli bir derste öğretimin tamamlanmasından sonra bazı öğrencilerine, performanslarına dayalı olarak, öğrettiği materyali uygulama, öğretme ya da diğer ilim arayanlara aktarma yetkisi verebilir. Ne mühür ne de hocanın ders verdiği kurumun onayı talep edilmez. Aslında bunun anlamı İslâmî eğitim uygulamasında icazetin yalnızca hocanın sorumluluğunu gerektirdiğidir. Hoca kendi sorumluluğunun bilincinde olduğu sürece, İslâm kültüründeki eğitimin kalitesi ve akademik standartları korunmuştur.*

Buna karşın, Batı'daki eğitim kurumları sertifika, akademik unvanlar ve dereceler vermenin tüm sorumluluğunu üstlenmektedir. Bu açıdan hocanın sorumluluğu ikincil konuma düşmektedir. Bu uygulama üniversitelerin büyümesi ve pratik olarak hocanın kalabalık sınıflardaki öğrencilerini onlara sertifika vermenin doğrudan sorumluluğunu alacak kadar iyi tammmaması hâlinde sorun yaratmaktadır. Böylece hocalarla öğrencileri arasındaki zengin entelektüel temas sıklıkla kaybolmaktadır. Yalnızca yüksek öğretim düzeyinde hoca- öğrenci ilişkisi korunmuştur.

- (ii) İkincisi, icazette, öğrenilen derslere ilâve olarak kitapların adlarından ve kitabın yazarına kadar uzanan isnad silsilesinden de söz edilir. Buna karşın diploma ya da sertifikada yalnızca öğrenilen derslerden söz edilir, çalışılan kitaplardan, onların yazarlarından ya da bu kitapların isnad silsilesinden söz edilmez.
- (iii) Son olarak, şekilde de fark vardır. Genel olarak icazetler bazen yirmi ya da daha fazla sayfa içeren bir kitapçık formundadır. Buna karşın sertifikalar ve diplomalar tek sayfayı içeren bir belge formunda verilir.

Sonuç

İcazet geleneği, daha önce söz edildiği üzere, uzun bir tarihe sahiptir ve Müslümanlar tarafından 3./9. yüzyıl kadar erken bir tarihte geliştirilmiştir. Hadis ve Kur'ân tefsiri gibi İslâmî bilimlerin etkisi altında Müslümanlar tarafından geliştirilmiş özgün bir gelenektir. Hicrî dördüncü yüzyılda bütün Müslüman ülkelerde uygulanan evrensel bir eğitim prosedürü hâline gelmiş ve hatta birinci bölümde belirtildiği üzere, Hristiyan Avrupa'nın eğitim yaşamı üzerinde de bazı önemli etkiler yapmıştır. İcazet geleneği bu asrın başına kadar yüzyıllar boyu devam etmiştir ve günümüzde bile İran ve Arabistan gibi İslâm dünyasının bazı bölgelerinde varlığını sürdürmektedir.

Daha önce izah edildiği üzere İslâmî bilimlere ilişkin çeşitli icazetler geçmişte Müslümanların dinî, kültürel ve eğitimsel birliğini göstermektedir. Coğrafi farklılıklara rağmen, İslâm ülkelerinin her yerinde icazet geleneği uygulamadaki çok küçük farklılıklarıyla birlikte aynıydı. Bunun yanında, bütün icazetlerin, İslâm dünyasının ortak dili (lingua franca) olan Arapça ile yazılması nedeniyle bir dil birliği de vardı. Hatta icazet terimi (ve onun icazetname versiyonu) neredeyse bütün İslâm âleminde aynı olarak kaldı. Buna karşın Hristiyan Avrupa'daki sertifikanın erken formu olan *licentia docendi* terimi tarih boyunca üniversite sistemlerine uygun olarak sertifika, diploma, derece şeklinde değiştirildi.

Bütün icazetler derslere ilişkin isnad silsilesi içerir ve böylece geçmişteki âlimlere uzanan ilim kaynağını gösterir. Bazen özellikle Kur'ân ve hadis alanlarında bu silsile Hz. Peygamber'e (S.A.V.) ve Tanrı'ya kadar uzanır. Bu durum hadis metodolojisinin icazet geleneği üzerindeki büyük etkisi-

ni açıkça göstermektedir. Ayrıca icazet geleneğinin önemli bir sonucu da Batı'daki örneğinin aksine hocanın, kurumdan daha önemli olmasıdır. Zira icazet vermede aslolan hocadır. Ancak bu durum, icazet verme şartları ve usulinde keyfilik olduğu şeklinde anlaşılmamalıdır. Aksine icazet belgeleri ve tarihsel bilgiler, hocaların bu konudaki görev ve sorumluluklarının farkında olduklarını ve titiz davrandıklarını göstermektedir. Böylece ilmî seviye ve eğitim kalitesi de korunmaktaydı. Bütün bunlara ilâveten; isnad silsilesindeki raviler hakkındaki bilgiler ve ravilerin nakilleri de modern araştırmacılar için değerli bir kaynaktır.

İbrahim KAPAKLIKAYA

İngilizceden Çeviren

Kaynakça

- Abdu'l-Mehdi, A. H. (1981). *el-Medâris fi Beyti'l-Makdis fi'l-asri'l-Eyyûbî ve'l-Memlûkî*. Amman: Mektebetu'l-Aksa.
- Atay, H. (1981). Fatih Süleymaniye Medreseleri ders programları ve icazetnameler. *Vakıflar Dergisi*, 13.
- Baltacı, C. (1976). *XV-XVI. Asırlar Osmanlı medreseleri*. İstanbul: İrfan Matbaası.
- Baysun, M. C. (1987). Mescid. *İslâm Ansiklopedisi*.
- Derman, U. (1970). Hattat icazetnameleri. Türk Tarih Kongresi (25-29 Eylül 1970): Tebliğler. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Derman, U. (1973). Hattat icazetnameleri. İçinde *Hattat imza ve şecereleri* (cilt II, s. 716-727). Ankara.
- Dodge, B. (1962). *Muslim education in medieval times*. Washington: The Middle East Institute.
- Ebied, R.Y., & Young, M. J. L. (1974). An early eighteenth century ijazah issued in damietta. *Le Muséon (Revue d'Études Orientales)*. 87.
- Ebü Davud, es-Sunen.
- el-Akş, İ. A. (1986). *et-Terbiye ve't-ta'lim fi'l-Endulus*. Amman: Daru'l-Fayha & Daru Ammar.
- el-Attas, S. M. N. (Ed.), (1979). *Aims and objectives of Islamic education*. Cidde: Kral Abdülaziz Üniversitesi.
- el-Fîrûzâbâdî. (1993). *el-Kâmûsu'l-muhît*, (ed. M. N. el-Araksusi). 3rd edition. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle.

- el-Macarî, Ebû Abdullah Muhammed. (1982). *Barnâmic el-macarî*, Muhammad Ebu'l-Acfan (Ed.), Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslâmî.
- el-Mar'aşî. (1416/1995). *el-Muselselât fi'l-icâzât*. Kum: Hafiz.
- el-Meclisî, M. B. (1983). *Bişâru'l-envâr*, 2nd ed. vol. 102. Beyrut: Muessesetu'l-Vefâ.
- el-Muneccid, S. (1955). İcazatu's-sema' fî'l-mahtûtâtî'l-kâdime. *Mecelletu Ma'hadi'l-Mah-tûtâtî'l-Arabiyye*, 1 (2), s.232-241.
- en-Nevevî, & M. Ebû Zekeriya. *et-Takrîb ve't-teysîr li-ma'rîfeti suneni'l-beşîr ve'n-nezîr*.
- Fayyad, A. (1967). *el-İcâzetu'l-ilmîyye 'inde'l-Müslimîn*. Bağdat.
- Fayyad, A. (1972). *Târihu't-terbiye*. Bağdat: Matbaatu Es'ad.
- Goldziher, I., & Bonabakker, S. A. (1986). Idjaza. *Encyclopedia of Islam*. Leiden, E.J.Brill.
- Green, C. (1978). Degrees, diplomas and certificates. *The international encyclopedia of higher education*. (vol. 4.) San Fransisko, Washington & Londra: Jossey-Bass Publishers.
- Gunaymah, M. A. (1953). *Târihu'l-Câmiâtî'l-İslâmiyyeti'l-Kubrâ*. Tetuwan.
- Haneberg, D. (1850). *Abhandlung über das schul-und lehrwesen der Muhamedaner im mittelalter*. Münih.
- İbn Ebi Usaybiye. (1965). *Uyunu'l-enba' fî tabakâtî'l-etibba*. Nizar Rıza (Ed.), Beyrut: Daru Mektebeti'l-Hayat.
- İbn Haldun. (1981). *Mukaddimetu İbni Haldûn* H. Şahada (Ed.), Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Manzur. (1970). *Lisânu'l-Arab*. Beyrut.
- İpşirli, M. (1988). Scholarship and intellectual life in the reign of Suleyman the Magnificent. T. Duran (Ed.) In *The Ottoman Empire in the reign of Suleyman the Magnificent* İstanbul: İstanbul Research Center.
- Makdisî, G. (1981). *The rise of colleges: Institutions of learning in Islam and the West*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Muradî, Ebu'l-Fazl Muhammed Halil ibn Ali ibn Muhammed. *Silku'd-durer fi a'yâni's-sani aşar*.
- Nakosteen, M. (1964). *History of Islamic origins of western education*. Colorado: University of Colorado Press.
- Nashabî, H. (1985). The Ijaza: Academic certification in Muslim education. *Hamdard Islamicus*, vol. 8, Nos 1-4.
- Nizamî, H. A. (yayın tarihi yok). *Some aspects of religion and politics in India during the thirteenth century*. Hindistan: Idarah-i Adabiyat-i Delli.
- Pedersen, S. & Makdisî, G. (1981). 'Madrassa', *Encyclopaedia of Islam*, Leiden, E.J.Brill.
- Shalaby, A. (1979). *History of Muslim education*. Karaçi: Indus Publication.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin ilmiye teşkilâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

The *Ijazah* Tradition in Muslim Educational Life

Citation/©– Idriz, M. (2003). *The ijazah tradition in Muslim educational life / İslâm eğitim yaşamında icazet geleneği*. Journal of Values Education (Turkey)/Değerler Eğitimi Dergisi, 1 (3), 169-188.

Abstract–The *ijazah* tradition is recognized as having a long history in Islamic educational life. The term ‘*ijazah*’ in Islamic pedagogy generally signifies a ‘licence to teach’, and more specifically refers to a certificate issued by a professor in an institution of higher learning to a student who has attended a course of lectures to the professor’s satisfaction, and who has been deemed henceforth as qualified to transmit the same subject to his own students.

The *ijazah* tradition developed in Muslim educational life at least as early as the 4th century A.H. (10th century A.D) and became a universally applied educational procedure in all Muslim lands. Originally it was a tradition developed by Muslims under the influence of Islamic sciences, such as Hadith and Qur’anic exegesis. Some two centuries later, in the second half of the twelfth century, *ijazah* made its appearance in the Latin West or Christian Europe. It was a license to teach, a so-called *licentia docendi*, which is the same as the *ijazah*. *Licentia docendi* was the earliest form of certificate in the West. But throughout history, the term ‘*licentia docendi*’ has been altered, according to the university system, into certificate, diploma, degree, etc. Whereas the term *ijazah*, in Muslim educational life, has remained almost the same since the time it was developed, from the early years of Islam up until today, with a few exceptions in some areas. The various *ijazahs* in Islamic sciences and in other fields demonstrate the religious, cultural and educational unity of Muslims in the past, despite their geographical differences.

Key Words– Madrasa, *Ijazah*, Dبلوم, Education, History of Islamic Education.